

Da li je praistorija vizuelna?

Peter Wells. *How Ancient Europeans Saw the World: Vision, Patterns, and the Shaping of the Mind in Prehistoric Times*. 2012. Princeton University Press. 285 pp.

Neko može pomisliti da slika flamanškog slikara Davida Tenirsa Mlađeg (David Teniers de Jonge), *Dva čoveka igraju karte u kuhinji krčme*, nema nikakve veze sa praistorijom Evrope ili da kognitivna i "ekološka" psihologija ili pak, teorija proširene kognicije (extended mind theory), ne mogu biti ispomoć u interpretacijama prošlosti. No, ovo su ključni termini koje Peter Vels, profesor antropologije sa Univerziteta u Minesoti, koristi u svojoj novoj knjizi *Kako su drevni Evropljani videli svet: viđenje, obrasci i oblikovanje uma u praistoriji*.

Teorija i metod je prvi deo knjige sa kojim se čitalac suočava, i autor nam u njemu daje korisna objašnjenja termina, pristupa, ciljeva i dometa knjige. Vrlo je instruktivno videti kako se naučni jezik može sa lakoćom prevesti, objasniti i predstaviti širem krugu čitalaca. U tom će delu Vels izneti i svoja zapažanja i sumnje u odnosu na pređašnje interpretacije novije praistorije kontinentalne Evrope (Vels okvirno uzima poslednja dva milenijuma praistorije, od 2000. pre n. e.). Prvenstveno, Vels nastoji da se udalji od razumevanja prošlosti kroz prizmu poznatog i prisnog. Upozorava na nekritičnost prilikom korišćenja istorijskih izvora (str. 6, 15) ali i na razumevanje materijalne kulture: "narukvica je značila jedno u 1800. godini pre n. e.; narukvica danas može značiti nešto sasvim drugačije" (str. 6). Arheolozi, zacemento, u svojim interpretacijama zaboravljaju *drugost* i *stranost* prošlosti i tumače je kao nama blisku, na dohvat ruke. U krajnjoj konsekvenci, naša tumačenja se č-

sto završavaju već prezasićenim terminima kao što su "ritual" ili "umetnost" (str. XIII, 61, 86, 194). Sopstveni pristup, Vels karakteriše kroz vizeulnost, pod kojom podrazumeva "vizuelna svojstva stvari koja percipiraju gledaoci" (Wells 2012, 11).

Od američkog psihologa Džejmisa Gibsona (James J. Gibson) autor preuzima nekoliko koncepata od koji su najvažniji "vizuelni svet" i ideja "ekološke" psihologije. Za Gibsona "vizuelni svet" je univerzum stvari kojima je čovek okružen u svom svakodnevnom postojanju. Da bismo razumeli načine na koji su ljudi videli u prošlosti nije dovoljno posmatrati vizuelne attribute artefakata već stvar moramo sagledati šire, moramo uzeti u obzir i ostale vizuelne karakteristike sveta u kome su ljudi živeli: naseља, kuće, svakodnevnu keramiku ili odeću (str. 22-23). Kombinujući Gibsonovu teoriju ekološke psihologije, učenja da je ljudska percepcija zavisna od okruženja, i Tilijevo (Christopher Tilley) razumevanje pejzaža, Vels veli da nam takav kontekstualni pristup može omogućiti da razumemo vizuelni svet praistorije. U skladu sa tim, koristi tezu proširene kognicije Endija Klarka (Andy Clark), po kojoj čovek koristi predmete u svom okruženju kao "mnemoničke uređaje", kao proširenje ljudskog mozga i kognitivnih procesa (str. 23-24).

Sumarno, ovo su temelji na kojima Vels pokušava da izgradi svoje poimanje kasne praistorije kontinentalne Evrope (najveći broj njegovih primera potiče sa prostora današnje Nemačke, Francuske, Austrije, Češke). Odlikujući se impozantnim poznavanjem materijala, Vels analizira vizuelne promene (dekorativne, strukturne, promene uređenja) koje su se događale na keramici (str. 72-99), fibulama (str. 99-112), mačevima i kanijama (str. 112-131), ili promene organizovanja pro-

stora u okvirima grobnih celina (str. 155-176). Posebno je zanimljivo uvođenje neprevodivog Gibsonovog termina *affordance*³ koji dobro karakteriše pojedine aspekte materijalne kulture (str. 32, 189).

Sudeći po autoru, dve fundamentalne promene dogodile su se tokom dva poslednja milenijuma evropske praistorije, jedna krajem VI, druga tokom II veka pre n. e. (str. 13). Te promene se odnose na načine "viđenja sveta". Ujedno odgovarajući na dugu debatu o sudbini kasnog halštatskog društva materijalizovanog u "elitnim" naseljima (*Fürstensitz*),⁴ Vels tvrdi da: "Ono što se godilo u V veku pre n. e. nije bila revolucija nego promena u perspektivi, u pogledu na svet, i sa tim su došle i promene u vizuelnom izrazu" (str. 194). Vels smatra da promene nisu bile uslovljene spolja, već su se dogodile unutar praistorijskih zajednica, kao odgovori pojedinaca i zajednica u kontinentalnoj Evropi na ideje i mogućnosti koje su im postale dostupne širom interakcijom, ne samo sa mediteranskim društvima (Grčka, Etrurija), već i sa različitim centrima izvan Evrope (str. 201, 202). Da bi potvrdio ovu hipotezu Vels uzima primer hibridnih životinja, tako čestih u "keltskoj" umetnosti, koji se istovremeno javljaju na širem prostoru Evroazije, čak do Kine (str. 204-206).

Druga vizuelna promena koju Vels opaža, odnosi se na pojavu naselja – opi-

duma, koji sada postaju prepoznatljivi oblik u pejzažu kontinentalne Evrope. Masovna potrošnja ali i prvi put pojava serijske proizvodnje (npr. Nauhajm fibula), ono što Vels naziva i "komercijalnom revolucijom", promene su koje se događaju saglasno sa komercijalnom ekspanzijom Rima i drugih centara tokom II veka (str. 211-212, Fig. 46). Zajednice severno od Alpa bivaju uključene u "svetski sistem" i to se najbolje može videti na primeru Manhinga, gde su tokom iskopavanja otkrivene skoro sve vrste fibula sa područja starog kontinenta (str. 214-215).

Iako generalno knjiga nema evrocentričnu notu, čitalac se često pita na koje Evropljane zapravo Vels misli. Kada analizira keramiku uzima primer južne Bavarske, a jedan od razloga za odabir ovog područja je: "zato što se nalazi u centru evropskog kontinenta i stoga je reprezentativnija nego drugi regioni" (str. 82), što će reći da su praistorijski Evropljani već tada znali gde je srce Evrope. U poglavlju o interakcijama tokom kasnog VI ili V veka, Vels će napisati: "pozajmljujući elemente dizajna i ideje izvan sopstvenog prostora, oni su ih u isto vreme preobražavali i načinili ih prepoznatljivo evropskim" (str. 208).

Dakle, iako kreće od ideje da moramo prepoznati "drugačiju evropsku praistoriju", kao što kaže Hil (J. D. Hill) u naslovu svog izvanrednog članka, ipak i sam Vels upada u zamke sadašnjice. Stoga, vredi ponoviti Hilovu opasku: "(...) bilo da je Evropa daleke prošlosti, ili neposredne budućnosti, moramo naučiti da zamišljamo Evropu koja nije naša Evropa".⁵

³ *Affordance* je Gibsonova kovanica nastala iz engleskog glagola *to afford* (priuštititi, imati mogućnost) i odnosi se na mogućnost akcije između subjekta i objekta (koji može biti predmet ili okruženje).

⁴ Videti, npr. Pare, Christopher. 1991. *Furstensitze, Celts and the Mediterranean world: Developments in the West Halls-tatt culture in the 6th and 5th centuries BC. Proceedings of the Prehistoric Society* 57 (2): 183-202.

⁵ Hill, J. D. 2000. Can We Recognise a Different European Past? In *Interpretative Archaeology: A Reader*, ed. Julian Thomas, Leicester University Press, str. 444.

Ono što takođe predstavlja problem je način citiranja. U poslednjem delu knjige nalazi se bibliografski esej (str. 231-247), međutim, čitalac će se teško snaći sa referencama u glavnom tekstu.

Pored navednih zamerki, knjiga Pitera Velsa podstiče razmišljanje i debatu, podseća nas da novi podsticaji u interpretacijama prošlosti mogu doći iz bliskih disciplina, kao što je u Velsovom slučaju

psihologija ili studije vizelne kulture. U svakom slučaju, knjiga nudi svež multidisciplinarni pristup, nešto što ne podrazumeva samo hemijske i fizičke analize prilikom obrade nalaza, kako se multidisciplinarnost u srpskoj arheologiji uglavnom pojavljuje ili predstavlja.

Aleksandar Bandović